

RECENZIO

Erdélyi-Molnár Klára

ADATTÁR ÉS ANTOLOGIA – EGY KOR ZENÉJÉNEK VALÓDI TÜKRE

Domokos Mária–Paksa Katalin: „Vígsággal zeng Parnassusnak magas teteje”. 18. századi kottás források és a magyar zenei néphagyomány. Akadémiai Kiadó–MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2016

A Kodály Zoltán elvei alapján megszerveződött, nagy múltú magyar történeti és összehasonlító zenetudomány hosszú évtizedek múltán újra kiemelkedő jelentőségű kiadvánnyal ajándékozta meg zeneéletünket. A korábbi évszázadok anyagának régóta rendelkezésre álló, örökbecsű forráskiadásai, elemző és összehasonlító tanulmányai¹ után sor került a 18. századi magyarországi közhasználatú zenéhez kapcsolódó kutatások első nagy összefoglalására. A mű olyan korszakra nyit ablakot, amelyről – bár róla az addigiakhoz képest természetesen lényegesen több híradás maradt ránk – idáig a zenetudomány és a muzsikusság társadalom egyaránt szerényebb és kevésbé szilárd ismeretanyaggal rendelkezett.

Különleges, komplex kiadványról van szó. A viszonylag kis terjedelmű kötet: a választott szempontok és a jelenlegi lehetőségek szerinti teljes adattár, átfogó tanulmány és részletes elemzések sorozata, s egyben az adott korszak dallamkincsének színes antológiája is, amely az írott források és népzenei örökségünk adatainak összevetésére épül.² A dallamok közlésének, ismertetésének sokrétűsége és a hangzó illusztrációk, amennyire csak ez egyáltalán lehetséges, „a zenetörténeti adatokra az élet színét és melegét”³ vetítik, igazolva ezzel Kodály szavait és koncepcióját, s – a szerzők szándéka szerint – egy kevésbé ismert, így kevésbé kedvelt zenei anyagot jól ismertté, s ezáltal megkedvelhetővé varázsolnak.

Segíti e szándékot már a kötet borítója is, amelynek színe, mintázata – a kiadó jóvoltából – az adott kort idézi, csakúgy, mint a címül választott, 1795-ből Kolozsvárról származó lakodalmi köszöntőszöveg-kezdet, amelynél a tárgyalt anyagra jellemzőbbet, tartalmilag és hangulatilag kifejezőbbet aligha találhatnánk.

1 Elsősorban a *Régi Magyar Dallamok Tára* I. és II. kötete (Csomasz Tóth Kálmán, illetve Papp Géza; Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958, 1970), illetve Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin: *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben*. (Budapest: Zenetudományi Intézet, 1993). A továbbiakat ld. a szóban forgó kötet jegyzeteiben és bibliográfiájában.

2 Hasonlóan az említett, 16–17. századi dallamanyagot feldolgozó munkához.

3 Ld. Kodály Zoltán: „Néprajz és zenetörténet”. In: uő: *Visszatekintés* II., Budapest: Argumentum, 2007, 233.

A 18. századi magyarországi közhasználatú zene kottás forrásanyaga lényegesen gazdagabb, mint a korábbi századokéi. Összetétele is különbözik az addigiaktól: jelentős mennyiségű hangszeres feljegyzés és a világi jellegű vokális adatok arányának megnövekedése jellemzi ezt a korszakot. Az eddig rendelkezésre álló anyag kritikai kiadása és elemző feldolgozása – a legjelentősebb, jól ismert forrásoktól, illetve kiadványoktól⁴ eltekintve – még nem történt meg. Domokos Mária és Paks Katalin a *Magyarország zenetörténete* című kézikönyvsorozat tervezett harmadik, 18. századi kötetének előkészítéseként évtizedek óta foglalkozik a szóban forgó dallamkészlet népzenei vonatkozásaival. Az e témáról írott, eredetileg a kötet számára készült fejezetük⁵ megjelenés előtt áll. A jelen kiadványt az említett fejezet kibővített, azaz inkább: a lehetőségek szerint teljessé tett változatának tekinthetjük.

Az itt szereplő dallamanyag az 1730–1820 közti időszak magyarországi kottás feljegyzéseiből való. A már említett hangszeres kéziratok és melodiáriumok anyaga mellett az adattárban szerepelnek az MTA BTK Zenetudományi Intézete Magyar Zenetörténeti Osztályán megtalálható úgynevezett *ZTI Melodiáriumkatalógus*ban szereplő források dallamai, valamint az a csaknem kétszázötven 18. századi dallam, amelyeket összehasonlító céllal maga Kodály Zoltán másolt, illetve másoltatott és dolgozott be mintegy 30 000 dallamot számláló népdalgyűjteményébe.⁶ A kor egyházi énekeskönyveinek anyagából csak azok az adatok szerepelnek a kötetben, amelyek a népéletben a templomi gyakorlattól függetlenül, szokásdalokként is jelen voltak. Ezzel a szűkítéssel és azzal, hogy a vokális és hangszeres anyagot együttesen kezeli, a kiadvány tartalmában is az adott korszak zeneéletének, illetve kottás forrásainak fő jellegzetességeit követi.

A zenei anyag elemzése és a kötetben való ismertetése a dallamok tipizálására és népdaltípusainkkal való összehasonlítására épül. Ennek alapja az MTA BTK Zenetudományi Intézete Népzenei Osztályának dallamtípusokba rendezett népzenei gyűjteménye. Egyes dallamok gazdag variánskörrel képviseltetnek a *Típusrend*ben, mások népzeneinkben ismeretlenek, ám nem ritkán kerültek elő 18. századi dallamfeljegyzéseink népzenei párhuzamai a *Típusrend* úgynevezett beosztatlan anyagából, ahol az egyedi – változatok nélkül álló – dallamok várják további értelmezési lehetőségeiket.⁷ A kötet 110 kéziratos vagy nyomtatott forrásból származó 533, népzenei párhuzamokkal rendelkező dallamot ismertet, 173 dallamtípusba sorolva őket. A típusok zenei tulajdonságaik révén kisebb-nagyobb stílárius és történeti cso-

4 Elsősorban Bartha Dénes 1935-ös melodiárium-kiadása, Pálóczi Horváth Ádám gyűjteményének kiadása, az ún. Zay-ugróci kézirat és Szirmay-Keczer Anna gyűjteményének szlovákiai kiadásai, Papp Géza és Domokos Pál Péter hangszeres kiadványai; mindezt és egyebeket lásd a szóban forgó kötet jegyzeteiben és bibliográfiájában.

5 A *népdal a 18. században* címmel, készült 2007-ben.

6 Az ún. *Kodály-Rend*, az Interneten ld. <http://db.zti.hu/kr/>. E gyűjteményből ismert a kötet címéül választott idézet forrása is: http://db.zti.hu/kr/jpg/Kodaly_09801_D070_07591-07704_KR_07644r.jpg

7 Ezekben az esetekben is gyakran közismert népdalokról van szó, hiszen a *Magyar Népzene Tára* szokásdallamokat bemutató kötetében és egyéb kiadványokban az önálló típuszámmal nem rendelkező dallamok is helyet kaptak.

portokba rendeződnek, s már az ezek alapján megszületett fejezetek és alfejezetek rendje is plasztikus képet rajzol a kor dallamvilágáról. A régiektől a legújabbakig: a honfoglalás előtti rétegektől a 19. századi népies műdalok előképeiig népzeneink majdnem minden jellemző dallamstílusa megjelenik ebben a készletben, ám természetesen már az egyes csoportok terjedelme is mutatja, hogy a feljegyzések készítői mely stílusokat részesítették előnyben, azaz melyek a kor divatos, jellemző zenei jegyei. A legnépesebb a kisambitusú, dúr jellegű dallamok köre, és érdekes jellegzetesség, hogy az ősi ereszkedő pentaton réteg ekkor először lekottázott darabjai – összesen hat dallamtípus egy-egy példája – mind diatóniát mutatnak.

A dallamközléseket megelőző tanulmány zenei, szövegi és funkcionális szempontokat is figyelembe véve, számos dallam és dallamcsoport – a kötet anyagán kívül *A Magyar Népzene Tárában* és más alapvető népzene tudományi kiadványokban, illetve az MTA népzenei gyűjteményében szereplő adatok – elemzésével, részletesen ismerteti a magyar népzene 18. századi történetének jellemzőit, folyamatait. Rávilágít az egyes dallamcsoportok, illetve stíluscsoportok közti összefüggésekre – ezeknek értelmezését azután a kötet egyes dallamtípusainak tárgyalásánál további adalékok segítik. A 18. századi írott források jelentős stílusváltozásokról és újdonságokról adnak hírt: egyebek közt a siratóstílushoz tartozó táncdallamok megjelenéséről és a Rákóczi- és Tyukodi-dallamcsalád akkori virágzásának jellegzeteségeiről. Különösen sok a kalendáriumi és egyéb népszokásokhoz kapcsolódó feljegyzés: a magyar népelet e században számos szokáselemmel és a hozzájuk tartozó újszerű dallamokkal, szövegekkel gazdagodott. A 18. századi kottás adatok a későbbi időszakok dallamtörténeti folyamataihoz is adalékokkal szolgálnak: körvonalazódnak a 19. századi népies műdal előzményei, a magyar népdal új stílusának történetével kapcsolatban pedig a dallamfeljegyzések zenei anyaga a téma legújabb kutatási eredményeit⁸ igazolja.

Az egyes dallamtípusok ismertetői – mint fentebb jeleztük – az adattár és az antológia jellegzetességeit egyesítik. Az adott típushoz tartozó összes ismert történeti forrás ismertetését a népzenei párhuzamok közül kiválasztott, azokat képviselő – legtöbbször egyetlen – dallam gyűjtési adatai követik. Majd egy-egy történeti lejegyzés, illetve népzenei adat kottaképét láthatjuk (ritkán többet). (A kottagrafika Németh Pál munkája.) Az ezt követő részletes elemzés a típus zenei, szövegi és funkcióbeli jellegzetességein túl annak népzenei elterjedtségéről, másnépi változatairól is tudósít, s ismerteti az idevonatkozó szakirodalmat. Megadja – ha van – a típusrendbeli típusnevet, *A Magyar Népzene Tárában*, illetve a *Típuskatalógusban*⁹ kapott számot, végül a típusnak a jelen kötetre vonatkozó csoportbesorolását.

Az adattár a mai lehetőségekhez mérten teljes, ám biztosan nem végleges, hiszen egyrészt további források felbukkanása várható, másrészt a népzenei anyag egyre jobb és jobb ismerete folyamatosan árnyalhatja a képet a későbbiek-

8 Ld. Bereczky János: *A magyar népdal új stílusa*. Budapest: Akadémia Kiadó, 2013.

9 Dobszay László–Szendrei Janka: *A magyar népdaltípusok katalógusa – stílusok szerint rendezve I*. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1988.

ben. Különösen áll ez a hangszeres anyagra, amelynek kutatása és zenei szempontú rendszerezése még sok tennivalót ad.

A kötet részletes forrásjegyzéke az egyes adatoknak a kötetben való előfordulásaira is utal. A népzene tudományi munkákban megszokott gazdag zenei, szövegi és földrajzi mutató-apparátus és bibliográfia segíti a kiadványban, illetve a témában való tájékozódást.

Az antológia-jelleget erősítik az Akadémiai Kiadó honlapjáról elérhető hangzó mellékletek. A megjelenítés szokatlan, modern formája ellenére az olvasó remélhetőleg nem hagyja majd figyelmen kívül őket, hiszen a dallamközlések fejezete és a forrásjegyzék is utal a vonatkozó felvételekre, a kötet végén és az adott internetes felületen pedig azok részletes adatanyaga is olvasható. Az írott források közül 82 szemelvény megszólaltatására az ügy iránt elkötelezett muzsikuskok vállalkoztak – közülük ketten a témában kutatóként is érdekeltek. Csapó József, Csörsz Rumen István, Horváth Anikó, Juniki Anna, Juniki Spartakus és Kővári Réka előadásainak felvételét Glaser Péter készítette el. Az interpretáció fő szempontja a kottahűség. A szerzők szándékának megfelelően: a dallamanyaggal mint adattal való ismerkedés során a dallam és – ha van – a szöveg jelentését, üzenetét ily módon nem módosítják előadásbeli stílusjellegzetességek. A 81 népzenei felvételnek – melyeknek csaknem egynegyede hangszeres – legtöbbje az érdeklődők számára ismert lehet korábbi hangzó kiadványokból. Itt azonban új megvilágításba kerülnek: a népzene történetben elfoglalt helyük szerint értelmezhetjük őket. Technikai előkészítésük Németh István munkája. A felvételek sorrendje a folyamatos zenehallgatás élményének teljességét segíti.

A kötet nagy értéke, hogy magyar és angol nyelven egyaránt olvasható. A fordítást Pokoly Judit végezte. Eleinte szokatlan, hogy az angol szöveg – a bevezető tanulmány kivételével – piros betűkkel szedve, a magyar szövegekkel felváltva helyezkedik el. Ám némi gyakorlattal kellemesen áttekinthető, igen praktikus módon kezelhető kézikönyvként forgathatjuk a nagy gondtal és odaadással szerkesztett kiadványt. Reméljük, valóban sokan forgatják majd haszonnal és örömmel, magyar és külföldi érdeklődők, tudósok és muzsikuskok egyaránt.

A kiadvány megjelenését az Országos Tudományos Kutatási Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.